

TÜRK-AFGAN İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİ VE AFGANİSTAN'A GÖNDERİLEN TÜRK TALİM HEYETİ'NİN FAALİYETLERİ (1923-1958)

DEVELOPMENT OF TURKISH-AFGHAN RELATIONS AND THE ACTIVITIES
OF THE TURKISH TRAINING MISSION SENT TO AFGHANISTAN (1923-1958)

Ali Serdar METE*

Burcu ÖZBAY**

Öz

Erken Cumhuriyet döneminde izlenen tüm politikalar, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda belirleyici olan tam bağımsızlık hedefine uygun olarak şekillendi. Türkiye'yi bulunduğu coğrafyada güçlü ve dünyada söz sahibi bir devlet haline getirmeye gayret eden kurucu kadronun azim ve kararlılığı tarihi süreçte bazı ülkeler için de örnek teşkil etti. Türkiye'nin Afganistan ile ilişkilerinde de izlenen bu durum, iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliğinin gelişmesinde önemli rol oynadı. Zorlu bir istiklal mücadelesinden zaferle çıkan Türk ordusunun örnek alınabileceği fikri, sancılı bir bağımsızlık süreci geçiren Afganistan'ın Türkiye'den askerî destek talebini doğurdu. Türkiye'nin talebi kabulünün ardından, Afgan ordusunu, Türk ordusuna benzer bir şekilde, yeniden teşkilatlandırmak için seçilen Türk askerî personeli 1923'te Afganistan'a gönderildi. Afgan ordusunun ıslahını hedefleyen ve askerî eğitim alanında başlatılan çalışmalar zaman zaman kesintiye uğramakla birlikte uzun yıllar devam etti. Afgan ve Türk hükümetleri arasında gelişen yakın ilişkide her iki ülke için önemli faydalar görülmekteydi. Afganistan Türkiye'nin desteğini alarak askerî gücünü modernize etmeyi hedeflerken Türkiye de askerî kabiliyetlerini kullanarak kendi coğrafyasındaki gücünü uluslararası camiaya gösterebilecekti. Atatürk döneminde tesis edilen yakın ilişki, İnönü ve Demokrat Parti döneminde de gelişerek devam etti. Türk heyetleri Afganistan'daki görevlerine devam ederken iki ülke arasındaki yakınlığın artmasına da katkı sağladı. Bu çalışmanın amacı, Türk-Afgan ilişkilerinin gelişimi sürecinde Erken Cumhuriyet döneminde Afganistan'a gönderilen askerî eğitim heyetlerinin incelenmesidir. Türk-Afgan ilişkilerinde önemli bir unsur olan ve Türk Talim Heyeti olarak bilinen bu heyetlerin faaliyetlerine yönelik inceleme Türk arşivlerindeki belge ve bilgilere dayanılarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk-Afgan ilişkileri, Afgan ordusu, Türk Talim Heyeti, askerî eğitim, askerî modernizasyon

* Dr., Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul / Türkiye, aserdarmete@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3662-7636

** Dr., İstanbul / Türkiye, burcuozbay7@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1935-3212

Abstract

All policies during the early Republican period were shaped by the goal of achieving full independence, which was decisive in the establishment of the Republic of Türkiye. The perseverance and determination of the founding leaders, who aspired to make Türkiye a powerful state in its region and a respected voice in the world, have also served as an example for other countries in the historical process. This situation, also evident in Türkiye's relations with Afghanistan, played an important role in developing friendship and cooperation between the two countries. Inspired by the Turkish army's victory in its hard-fought war of independence, Afghanistan – then in the midst of its own struggle for independence – sought military support from Türkiye, viewing it as a model to follow. After Türkiye accepted the request, Turkish military personnel were sent to Afghanistan in 1923 to help reorganize the Afghan army along the lines of the Turkish military model. Efforts to improve the Afghan army, initiated through military training, continued for many years despite occasional interruptions. The close relationship that has developed between the Afghan and Turkish governments brought significant benefits to both countries. While Afghanistan aims to modernize its military power by getting Türkiye's support, Türkiye saw an opportunity to demonstrate its military capabilities and assert its influence in the region to the international community. The close relationship established during Atatürk's era continued to grow and strengthen during the periods of İnönü and the Democratic Party. While fulfilling their duties in Afghanistan, the Turkish mission also helped strengthen the bond between the two countries. This study aims to examine the military training missions sent to Afghanistan during the Early Republican period as part of the development of Turkish-Afghan relations. The activities of these delegations, a key element in Turkish-Afghan relations known as the Turkish Training Mission, were examined based on the documents and information in the Turkish archives.

Keywords: Turkish-Afghan Relations, Afghan army, Turkish Training Mission, military training, military modernisation

Giriş

Afganistan, tarih boyunca birçok güç savaşının yaşandığı bir mücadele alanı oldu. Asya ve Orta Doğu için kritik bir geçiş noktası olan bu bölgede zaman zaman Türk siyasi varlığı da görüldü. Türkiye'nin Afganistan'la ilişkileri zaman içinde bölgenin siyasi ve askerî şartlarına bağlı bir seyir izledi. 19. yüzyılın başlarından itibaren dostluk ekseninde seyreden Türk-Afgan ilişkilerinde iki ülkenin siyasi, askerî ve diplomatik çıkarları çoğu zaman kesiştiğinden, aradaki yakınlık zaman zaman iş birliğine dönüştü. Atatürk dönemi, Türkiye'nin Afganistan'la ilişkilerin dostluk temelinde kurulduğu ve geliştiği bir dönem oldu. Erken Cumhuriyet yönetiminin inşa etmeye çalıştığı güçlü ve dünyada söz sahibi Türkiye imajı, bölgedeki birçok devletin politikalarını etkilediği gibi Afganistan için de örnek teşkil etti. Tam bağımsız Türkiye yolunda verilen Millî Mücadele'nin başarısı, Afganistan'ın Türkiye'yi model olarak almasında önemli etkenlerdendi. Zira, bağımsızlık silahlı bir mücadeleyle kazanılmış ve ardından Türk zaferi dünyaya kabul ettirilmişti. Zaferi takip eden yıllarda Cumhuriyet rejiminin kararlılıkla uyguladığı politikalar, bir devletin kendisini dünya siyasetine belirleyici bir aktör olarak nasıl yeniden dâhil edişinin izlenebileceği bir süreci yansıtıyordu.¹

1 Hüner Tuncer, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008, s. 119; Oral Sander, *Türkiye'nin Dış Politikası*, İmge Yayınevi, İstanbul 2020, s. 81-82.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Afganistan ile tesis edilen yakın ilişki, Atatürk'ün ve Afgan yönetiminin gayretleriyle dostluğa dönüştü. Bu dostluğun gelişimine uygun olarak önce diplomatik ilişkiler olgunlaştı; sonra da iki ülkenin iş birliği alanları genişledi. Türkiye'nin askerî başarısı ve orduya verilen önem, Afganistan'ın silahlı gücünün Türk modeline göre yeniden düzenlenmesi için önemli girişimleri doğurdu. Türkiye'nin askerî gücü ve bu gücü geliştirmekteki kararlılığı Afganistan'ın bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürmesi için izlenecek politikalarda ilk önemli adımların atılmasını sağladı. Afgan ordusunun teşkili ve eğitimi için Türkiye'den talep edilen uzmanlar 1923'ten itibaren Afganistan'da görev yapar hale geldi. Uzun bir sürece yayılan Afgan askerî modernizasyonunda Türk subaylarının ilk hedefi Afgan askerî eğitim kurumlarının ıslahı oldu. Askerî eğitim alanında başlatılan çalışmalar ülkenin iç işlerindeki karışıklıklardan etkilenerek zaman zaman kesintiye uğrasa da uzun yıllar devam etti. Bununla birlikte Türk subaylar Afgan sağlık sisteminin gelişiminde de önemli görevler üstlendi. Afganistan'ın Türkiye ile ilişkilere verdiği önem, Türkiye'nin bölgedeki etkinliğini artırmak için izlediği politikalarla kesiştiğinden iki ülke arasındaki iş birliği gelişerek devam etti. Türk heyetleri, Afganistan'daki görevlerine devam ederken iki ülke arasındaki yakınlığın artmasına da katkı sağladılar.²

Bu çalışmada, Türk-Afgan ilişkilerinin gelişimi sürecinde Afganistan'a gönderilen askerî eğitim heyetleri incelenmiştir. Türk-Afgan ilişkilerinde önemli bir unsur olan ve Türk Talim Heyeti olarak bilinen askerî misyonun faaliyetlerine yönelik incelemenin amacı, söz konusu faaliyetlerinden yola çıkarak iki ülke arasındaki ilişkileri farklı bir açıdan değerlendirmektir. Türkiye'nin bölgede etkin ve örnek bir güç olarak Afganistan'ın modernizasyon çabalarına verdiği desteğin Türk Talim Heyeti üzerinden anlaşılmasının, askerî ve diplomatik açıdan farklı araştırmalara yol gösterebileceği değerlendirilmektedir. Çalışmanın ana kaynakçası Türk arşivlerindeki belge ve bilgilere dayanılarak oluşturulmuştur. Özellikle Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi'nden elde edilen bilgiler nitel yöntemle ele alınmış ve literatürde yer alan bilgilerle karşılaştırılarak değerlendirilmesi yapılmıştır. 1958'den itibaren Türk arşivlerinde konuyla ilgili herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşılamadığından çalışmanın zaman aralığı 1923-1958 yılları arasında sınırlandırılmıştır. Kullanılan arşiv belgeleri de güncel araştırma ve incelemelerle desteklenmiştir. Çalışmanın, Türk-Afgan ilişkilerinin tarihinde önemi bir yere sahip olmakla birlikte yeteri kadar bilinmeyen, Türk Talim Heyeti'nin faaliyetlerini erişime açılan yeni arşiv belgeleri ışığında inceleyerek literatüre katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Türk-Afgan İlişkilerinin Tarihsel Gelişimi

Afganistan, Türkistan'da bulunan bir ülke olarak "Hindistan'a" ulaşan güzergâhın üzerinde yer alır. Ülke, kuzeyinde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan, kuzeydoğusunda Çin, güneyinde Pakistan, batısında İran ile sınır komşusu olup başkenti Kabil'dir. Afganistan,

2 Meşkure Yılmaz, "Tarihsel Boyut İçinde Afganistan'daki Gelişmeler ve Türk Afgan İlişkileri", *Bilig*, IV/3-4, (1998), s. 79-94; Ferruh Kayalan, "Tarihi Bir Belge Işığında Türkiye-Afganistan İlişkileri: Binbaşı Hüseyin Bey'in Raporuna Göre Kâbil Elçisi Fahreddin Paşa'nın Faaliyetleri (1922-1923)", *Vakanüvis*, 7 [Özel Sayı], (2022), s. 1688-1730.

coğrafi olarak bir Türkistan ülkesi olsa da tarihsel ve siyasal pek çok hususun etkisiyle bir Orta Doğu devleti olarak değerlendirilmektedir.³

Afganistan'ın etnik yapısı incelendiğinde, farklı millet ve inançların bir arada yaşadığı görülmektedir. Ancak bölgenin yoğun göç almasından, savaşlardan ve resmî kayıtların gerektiği gibi tutulmamasından dolayı söz konusu milletlerin toplam nüfusa oranını tespit edebilmek oldukça güçtür. Bununla birlikte, halkın büyük bölümü Peştunlardan meydana gelmektedir. Nüfusun diğer bölümü ise Tâcıklar, Hazaralar, Özbekler, Türkmenler, Belucîler, Nasturanîler ve diğer küçük etnik gruplardan oluşmaktadır. Bu etnik gruplardan bazıları diğer gruplarla kaynaşmış; ama kendi dillerini ve kültürlerini muhafaza etmiştir. Bazılarıysa bu etkileşim esnasında kendi millî benliklerini ve kültürlerini kaybetmiştir. İslam dini, ortak inanç gibi gözükse de Afganistan İslam mezheplerinin hemen hepsinin görüldüğü bir coğrafya olmuştur. Mezhepler arasındaki farklılıklar ve zaman zaman yaşanan gerginlikler İslam'ın Afganistan açısından birleştirici bir güç olmadığını ortaya koymuştur. Çok uluslu etnik yapısı nedeniyle Afganistan'da tek bir millete dayanan ortak kimlik anlayışı oluşturulamamıştır.⁴

Orta Doğu ve Uzak Doğu arasındaki coğrafi konumu nedeniyle Afganistan, farklı milletler tarafından çok eski tarihlerden itibaren bir köprü ve geçiş yolu olarak kullanıldı. Bölgenin stratejik konumu sebebiyle diğer birçok egemen güç gibi Türkler de bu yol üzerinden Hindistan'a ulaşmak istemiş ve zaman zaman bu coğrafyada egemenlik kurmuştu. Afganistan'ın konumu bu topraklarda egemenlik kurma çabalarını tetiklerken Osmanlı, Rus ve Britanya gibi dönemin büyük imparatorluklarını da karşı karşıya getirmişti. Britanya'nın Afganistan'daki hedefleri 19. yüzyıl boyunca bölgedeki siyasi ve askerî hareketliliğin en önemli sebebiydi. Afgan yönetiminin Britanya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu'ndan destek beklentileri iki ülke arasındaki ilişkilerde belirleyici rol oynadı. Afganistan'ın Britanya işgali sebebiyle dünyayla bağlantısının kesilmesi ülkedeki iç karışıklıkları tırmandırırken, bazı saray mensupları ülkeden kaçarak Osmanlı Devleti'ne sığındı. Zira 19. yüzyılın sonlarında Afganistan büyük oranda İngiltere'nin nüfuz alanı hâline gelmişti. Ancak Birinci Dünya Savaşı, Afganistan açısından bir dönüm noktası oldu ve Habibullah Han'ın ölümünün ardından, amcasıyla giriştiği iktidar mücadelesini kazanan Amanullah Han tahta çıktı. Onun başlattığı mücadele İngiliz hâkimiyetine büyük bir darbe vururken, Afganistan'ın bağımsızlığını elde etmesini sağladı. Afganistan'ın bağımsız bir devlet olarak tanınip diplomatik ilişkiler kurması ve ulus devlete dönüşmesi süreci Amanullah Han döneminde başladı. O, tahta çıkışının ardından Afganistan'ın modernleşmesi için topyekûn bir

3 *Afghanistan: Ethnic Diversity and Dissidence (U)*, Central Intelligence Agency National Foreign Assessment Center, Langley 1979, s. 1-3; Nassim Jawad, *Afghanistan A Nation of Minorities*, Minority Rights Group International Report, London 1992, s. 9-13; Mehmet Köçer, "Atatürk İnkılabının Nadir Şah Dönemi'nde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi", *Journal of Turkish Studies*, V 3, (2008), s. 758; Töre Sivrioğlu ve Ahmad Jawid Türkoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2017, s. 23.

4 *Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Yayınları, Ankara 2009, s. 12-13; Hüsamettin İnanç ve Jawid Asefi, "The Discussion of Political Islam And Democracy in Afghanistan", *Ulusam*, I/1, (2021), s. 3-4.

seferberlik başlattı. Bununla birlikte, Afganistan'ın bağımsızlığının diğer devletler tarafından da tanınmış olması Amanullah Han'ın siyasi otoritesini güçlendirdi.⁵

Amanullah Han'ın tahta çıkışı Türk-Afgan ilişkileri bakımından bir dönüm noktası oldu. Tahta çıktığı 1919 yılı, Türk halkı için de Millî Mücadele'nin başladığı bir dönemdi. Tarihî ve dinî bağlarla bağlı Afgan ve Türk hükûmetleri, emperyalist devletlere karşı verdikleri mücadelede birbirlerine açıkça destek olmaya başladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) açılmasından sonra Ankara Hükûmeti önemli bir adım atarak Abdurrahman (Samedani) Bey'i Afganistan temsilcisi olarak görevlendirdi ve kendisi Kabil'e giderek görevine başladı. Bu dönemde TBMM, Sovyetler ile de yakın ilişkiler kurmuş ve Millî Mücadele'ye Sovyet desteğini sağlamak için diplomatik temaslara başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa'ya en yakın isimlerden olan Ali Fuat Paşa'nın Moskova'ya elçi olarak atanması Ankara Hükûmeti'nin konuya verdiği öneme işaret etmekteydi. Sürdürülen yoğun diplomasi sayesinde Türk ve Sovyet makamları karşılıklı yardımlaşma konusunda anlaştığından, anlaşmanın resmîyete dökülmesi için Yusuf Kemal⁶ ve Rıza Nur⁷ Beyler 1921'de Moskova'ya gönderildi. Türk heyeti bir yandan Ruslar ile temaslarını sürdürürken diğer yanda da o sırada Moskova'da bulunan Afgan heyetiyle görüşerek iki ülke arasındaki sıcak ilişkinin resmî bir görünüm kazanmasına vesile oldu. Bu görüşmeler neticesinde 1 Mart 1921'de *Türk-Afgan Dostluk Antlaşması* imzalandı. Antlaşma, iki devletin özgür ve bağımsız yaşama hakkına vurgu yapmakta ve emperyalizme karşı iş birliği ve dayanışma içerisinde mücadele etmeyi ön görmekteydi. Antlaşma, aynı zamanda TBMM'nin uluslararası alanda siyasi gücünü ortaya koyan Gümrü Antlaşması'nın ardından atılan ikinci önemli diplomatik adımdı ve 21 Temmuz 1921'de TBMM'de onaylanarak yürürlüğe girdi. Bu adım, Atatürk döneminde devam edecek olan Türk-Afgan dostluğunun da temelini oluşturdu. Türk-Afgan Dostluk Antlaşması sadece diplomatik ilişkiler açısından değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel ilişkiler açısından da önemliydi. Öyle ki TBMM, 8. maddede⁸ Afganistan'a kültürel olarak yardım etmeyi taahhüt etmekteydi. Antlaşmanın ardından yaşanan bir diğer önemli gelişme de Medine Müdâfîi Fahrettin Paşa'nın⁹ Kabil Elçisi olarak atanması oldu. Bu karar,

5 *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 5; Bilal N. Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, Türk Tarih Kurumu Yayınevi, Ankara 2019, s. 7-8; Ahmad Burget, *Yakınçağ'da Afganistan ve Osmanlı Devleti İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Ankara 2017, s. 138-140, 200-201; Kemal Kahraman, "Dost Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IV, (1994), s. 510-511; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 31-32; Aydın Çakmak, "1921 Tarihli Türk-Afgan Antlaşması ile İlgili Yaşanan Sorunlar", *Belleten*, LXXXVIII/312, (2024), s. 607; Abduljamil Turanî, *Amanullah Han Dönemi Türk-Afgan İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Kırıkkale 2016, s. 24-27; Utku Aybudak, "Afganistan Modernleşmesi ve Emanullah Han Dönemi", *Asya Studies*, 21, (2022), s. 276-286.

6 Yusuf Kemal Tengirşek (1878-1969) Türk devlet adamı ve diplomat.

7 Doktor Rıza Nur (1879-1949). Türk hekim ve diplomat.

8 "Madde 8. Türkiye Afganistan'a kültür alanında yardım etmeyi, öğretmen ve subay göndermeyi ve bu öğretmen ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin sonunda, Afganistan isterse yeniden eğitimciler göndermeyi yükümlenir." Hüsnü Özlü, "Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Genel Bir Bakış", *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, (2012), s. 36; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü* 3, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986, s. 416.

9 Ömer Fahrettin Altay (1880-1974) Türk general (P.1315-1) ve devlet adamı. Medine Müdafîi olarak da bilinir.

Afganistan’da da memnuniyetle karşılandı. Fahrettin Paşa’dan sonra Memduh Şevket Esendal ve Yusuf Hikmet Bayur bu göreve tayin edildiler ve bölgede önemli görevler yürüttüler.¹⁰

Kurtuluş Savaşı’nın Türk milletinin başarısıyla sonuçlanması ve Lozan Antlaşması’nın imzalanması Afganistan’da büyük bir sevinç yaratmıştı. Afganistan Elçisi Sultan Ahmet Han, o tarihte İzmir’de olan Mustafa Kemal Paşa’ya bir telgraf göndererek Afgan halkının sevincini ve tebriklerini ilettiler. 29 Ekim 1923’te Cumhuriyet’in ilan edilmesinin ardından Sultan Ahmet Han yeni bir telgraf göndererek hem Cumhuriyet’in ilanını hem de Mustafa Kemal Paşa’yı Cumhurbaşkanı seçilmesinden ötürü tebrik etmiş ve Afgan halkı adına başarı dileklerini iletmişti. Bu dönemde Afganistan’da da önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. Amanullah Han, Batılı tarzda bir Bakanlar Kurulu oluşturma yoluna gitmiş ve nezaret sistemini getirmişti. Hariciye Nazırlığına da Mahmud Tarzi¹¹ tayin edilmişti. Mahmud Tarzi, göreve gelmesinin ardından 1927’de Türkiye’ye gelerek temaslarda bulundu. Cumhurbaşkanı Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı’nda kabul edilen Mahmud Tarzi, temalarını tamamladıktan sonra Afganistan’a döndü.¹²

Atatürk dönemi Türk-Afgan ilişkileri açısından asıl dönüm noktası ise Afgan Kralı Amanullah Han’ın 1928’de Türkiye’yi ziyaret etmesi oldu. Bu ziyaret Türkiye Cumhuriyeti açısından da büyük önem taşımaktaydı. Amanullah Han’ın Türkiye’yi ziyaret eden ilk yabancı lider olması nedeniyle, kendisini ağırlamak için Millî Müdafaa ve Hariciye Nezaretleri tarafından detaylı bir program hazırlandı. Afgan kraliyet ailesini getirecek olan İzmir Vapuru da bu seyahat için hususi olarak düzenlendi. Afgan Kralı Amanullah Han ve Kraliçe Süreyya İstanbul’a ulaştıktan sonra, buradan trenle Ankara’ya geçti ve Ankara’da bizzat Atatürk tarafından karşılandı. Atatürk, Afgan Kralı ve maiyetiyle seyahati boyunca yakından ilgilendi. Gezi sayesinde iki ülke arasındaki dostane ilişkiler daha da kuvvetlendi. Gezinin bir diğer önemli sonucu ise Türk ve Afgan elçiliklerinin büyükelçilik statüsüne yükseltilmesi oldu. Bu seyahat sırasında bir önemli

Detaylı bilgi için bkz. Süleyman Beyoğlu, *Medine Müdafaa ve Fahrettin Paşa*, 3. Bs., Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023.

- 10 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 3/34/4; Dışişleri Bakanlığı Arşivi (TDA), 8166/52261/21; 8166/52261/23; Hüsnü Özlü, “Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Genel Bir Bakış”, s. 35-37; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s.31-32; Aydın Çakmak, “1921 Tarihli Türk-Afgan Antlaşması ile İlgili Yaşanan Sorunlar”, s. 607; Abdüljamil Turanî, *Amanullah Han Dönemi Türk-Afgan İlişkileri*, s. 24-27; Çağdaş Taylan Salın, *Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’nın Moskova Sefirliği (21 Kasım 1920 – 10 Mayıs 1922)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, s. 76-80. Ayrıca bkz. Ferruh Kayalan, *Kabil Elçisi Ömer Fahreddin Paşa Yeni Arşiv Belgelerine Göre Elçilik Faaliyetleri 1921-1926*, Kriter Yayınları, İstanbul 2023.
- 11 Afgan Kralı Amanullah Han’ın kayınpederi olan ve reformcu kişiliği ile tanınan Mahmud Tarzi, Afganistan’ın modernleşmesinde Türkiye’nin örnek alınması ve iki milletin dostane ilişkilerinin pekiştirilmesi yönünde hareket eden en etkili isimlerden biri oldu. Afgan Kralı’nın tahttan indirilmesinin ardından Türkiye’ye geldi. Kendisine destek olmak için devlet tarafından maaş bağlanmasına karar verilmiştir. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 1/5/33; Süleyman Özmen, *Mahmut Tarzi’nin Hayatı, İnkılâpçılığı ve Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008, s. 156.
- 12 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA), 8166/52745/2; 8166/52745/3; İsmail Akbaş, *Afgan Kralı Amanullah Han’ın Türkiye Gezisi ve Türk-Afgan İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008, s. 32-37.

adım daha atıldı ve 25 Mayıs 1928'de iki ülke arasında "Türkiye ile Afganistan Arasında Dostluk ve İş birliği Antlaşması" adı altında yeni bir antlaşma imzalandı. Antlaşma iki devlet arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi ve iş birliği açısından oldukça önemliydi. Antlaşmanın 5. maddesinde¹³ Türkiye, Afganistan'a adli, ilmî ve askerî alanlarda uzmanlar göndermeyi taahhüt etmekteydi.¹⁴

Resim 1 ve 2. Amanullah Han'ın Türkiye Ziyareti¹⁵

Amanullah Han için Türkiye seyahati bir tetkik seyahati niteliğindeydi. Kendisine örnek aldığı Atatürk'ün Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu inkılaplar onda büyük bir hayranlık uyandırmıştı. O nedenle Amanullah Han, ülkesine döner dönmez Afgan halkını modern bir yaşama kavuşturmak için çalışmalara başladı. Bu süreçte Türk makamları da Afganistan'daki gelişmeleri yakından takip etti ve kralın modernleşme çabalarını destekledi. Ancak Afganistan'daki bahar havası uzun sürmedi. Dış destekli gerici bir ayaklanma patlak verdi ve kısa sürede geniş bir alana yayıldı. Ayaklanma, asıl ismi Habibullah olan "Beççe-i Saka" lakaplı bir çete reisi tarafından çıkartılmıştı. Yaşanan olaylar TBMM'de de endişe yarattı. Atatürk başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'nda Amanullah Han'ı koruma kararı alındı. Bu kararın hemen ardından kendisini koruyacak Türk askerleri yola çıktı. Ancak onlar bölgeye ulaşmadan kral tahttan ayrılmak zorunda kaldı. Afganistan'da yönetimi ele geçiren Beççe-i Saka yönetimi, takip ettikleri politikalar sebebiyle Türkiye tarafından tanınmadı. Amanullah Han ise tahttan çekilmesinin ardından Türkiye ile bağlarını hiç kopartmadı. Hatta 1930'da Türkiye'ye ziyarette bulundu. Amanullah Han'ın bir diğer Türkiye ziyareti ise 1933'te gerçekleşti. Bu ziyareti sırasında Atatürk tarafından Dolmabahçe Sarayı'nda kabul edildi. Mevcut Afgan yönetiminde bu ziyaretlerin bir tedirginlik yaratmaması için de Amanullah Han, kendisini takip eden gazetecilere ziyaretin yalnızca "eski bir dost ziyareti" olduğunu belirtti.¹⁶

13 "Beşinci Madde: Türkiye Cumhuriyeti Afganistan'ın maarif ve ordusunun terakki ve tealis için talep edeceği adli ve ilmî ve askerî mütehasısları intihap ile Afgan Devleti'nin hizmetine vermeyi taahhüt eder." Antlaşma metni için bk. <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005009ss0025.pdf> [Erişim Tarihi: 17.12.2024]; Yusuf Hikmet Bayur, *Hindistan Tarihi*, C. 3, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1987, s. 535-536.

14 TDA, 8228/53673/6; 8228/53660/2; 8148/51688/3; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 59-67.

15 Kaynak: <https://www.ktb.gov.tr/TR-96581/siyah-beyaz-fotograflarla-ataturk-galerisi-3.html> [Erişim Tarihi: 12.12.2024].

16 Mehmet Saray, "Afganistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, I, (1988), s. 406; Bilal Şimşir,

Yaklaşık dokuz ay süren Beççe-i Saka dönemi, Amanullah Han'ın da akrabası olan Muhammed Nadir Han'ın Afganistan'a dönerek başlattığı mücadele neticesinde sonlandırıldı. Muhammed Nadir Han'ın başlangıçta Amanullah Han adına mücadele ettiği düşünülse de Kabil alındıktan sonra "Nadir Şah" ismini alarak tahta geçmesi durumu değiştirdi. Onun döneminde İngiliz ve Rus politikaları arasında sıkışıp kalan Afganistan'da denge siyaseti yürütülmesine devam edildi. İç politikada ise modernleşme faaliyetleri sürdürülmekteydi. Bununla birlikte, modernleşme taraftarı Afgan elitlerin endişelerini giderebilmek için daha önce kapatılmış olan eğitim kurumları yeniden faaliyete başladı. Bu süreçte Afganistan için rol model hâlâ Atatürk Türkiye'si olmaya devam ediyordu. Nadir Şah da Türkiye ile iyi ilişkiler kurmak istemekteydi. Ancak Afgan iç politikasındaki sıkıntılar bir türlü son bulmadı. Afganistan'ın eski Moskova Elçisi Gulam Nabi'nin Nadir Şah ile anlaşmazlık yaşamasının ardından bir ayaklanma çıkartma girişiminde bulunduğu iddiası yeniden karışıklık çıkmasına neden oldu. Neticede Gulam Nabi hakkında idam cezası verildi. Bu olay Afganistan'daki iç karışıklığın fitilini ateşledi. Olaylar ancak Nadir Şah'ın 1933 yılında öldürülmesinin ardından son buldu. Bu süreçte Nadir Şah'ın ardından tahta yeniden Amanullah Han'ın çıkabileceği konuşulmaktaydı; ama Nadir Han'ın oğlu Zahir Şah tahta geçti.¹⁷

1936 yılında Türk-Afgan ilişkileri açısından önemli bir yıl oldu. Afganistan Hariciye Nazırı Feyz Muhammed Han 6 Ocak 1936 tarihinde Türkiye'ye ziyarette bulundu. Önce Başvekil İsmet İnönü ve Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras tarafından ağırlanan Afgan Heyeti, sonrasında Atatürk tarafından kabul edildi. Türkiye aynı yıl bir başka Afgan Heyetini daha ağırladı. Bu kez Afganistan Harbiye Nazırı Şah Mahmud Han, maiyetiyle beraber Türkiye'ye ziyarette bulundu. Kendisini bekleyen basın mensuplarına, Türkiye'de gerçekleştirilen inkılapları mutlulukla ve yakından takip ettiklerini belirten Şah Mahmud Han duygularını, "Biz Türk Milletini öz kardeşimiz gibi severiz" şeklinde ifade etti.¹⁸

1930'lu yıllar aynı zamanda Avrupa'da revizyonist devletlerin iktidara gelmeye başladığı bir dönemdi. Türkiye Cumhuriyeti, jeopolitik konumu doğrultusunda hem Balkanlar hem de Orta Doğu'da yaşanabilecek sıkıntılara karşı önlem almak istemiş ve bölgesel barışın sağlanması için öncü olmuştu. Bu doğrultuda 1935 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde Türkiye-İran ve Irak arasında bir antlaşma imzalandı. Amaç, bölgesel güvenliğin sağlanmasıydı. Ancak Almanya ve İtalya'nın revizyonist politikalarını artırması üzerine yeni bir adım daha atıldı ve 8 Temmuz 1937'de İran'ın başkenti Tahran'da Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Paktı imzalandı. Pakt; "Müşterek sınırların dokunulmazlığına riayet edilmesi; müşterek çıkarları ilgilendiren milletlerarası uyuşmazlıklarda istişarede bulunulması; taraflar birbirlerine karşı

Atatürk ve Afganistan, s. 208-222; *Akşam*, 25 Şubat 1930; *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Şubat 1930; *Milliyet*, 1 Mart 1930; *Cumhuriyet*, 28 Temmuz 1933.

17 *Milliyet*, 10 Teşrinisani 1933; *Akşam*, 10 Teşrinisani 1933; *Hakimiyet-i Milliye*, 10 Teşrinisani 1933; *Akşam*, 11 Teşrinisani 1933; *Cumhuriyet*, 11 Teşrinisani 1933; Mehmet Köçer, *Atatürk İnkılabının Nadir Şah Dönemi'nde Afganistan'ın Modernleşme Çabasına Etkisi*, s. 761-765.

18 *Kurun*, 7 İkinci Kânun 1936; *Ulus*, 7 Sonkânun 1936, *Akşam*, 7 Kanunusani 1936; *Kurun*, 17 İlkteşrin 1936; *Tan*, 17 İlkteşrin 1936, *Son Posta*, 17 Birinciteşrin 1936.

tecavüz hareketine girişmemesi, uyuşmazlıkların Milletler Cemiyeti Meclisine havale edilmesi; Kellogg Briand Paktı'na uyulması" gibi bölgenin güvenliği açısından oldukça önemli maddelerden oluşmaktaydı. Ayrıca hem Türkiye-Afganistan ilişkileri açısından hem de bölgesel güvenliğin korunması adına devletlerin ortaya koymuş oldukları irade oldukça önemliydi.¹⁹

Afganistan, kardeş olarak gördüğü Türk halkının hem sevincine hem de üzüntüsüne ortak olmaya gayret gösterdi. 10 Kasım 1938'de Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün hayatını kaybetmesi Afganistan'da da büyük üzüntü yarattı. Afganistan'ın eski Kralı Amanullah Han Türkiye'ye gelerek cenaze törenine katıldı. Genel hatlarıyla bakıldığında, Atatürk dönemi boyunca Türkiye ve Afganistan arasındaki ilişkiler dostane bir şekilde yürütülmüştü. Atatürk'ün vefatının ardından İsmet İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. II. Dünya Savaşı süreci İnönü dönemine damgasını vurdu. Bu savaş boyunca hem Türkiye hem Afganistan tarafsızlık politikası takip etti. Lakin savaş sonrasında ortaya çıkan yeni dünya düzeninde Türkiye Batı Bloğu devletlerinin yanında yer alırken, Afganistan Sovyetlerin yanında yer almayı tercih etti. İki ülkenin iç siyasetinde yaşanan gelişmeler de mevcut görüş ayrılığını derinleştirdi. Bununla birlikte Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Sovyet yayılmacılığına karşı takip ettiği yeni çevreleme politikası ve bu politikaya Afganistan'ı dâhil etmeyişi bu ülkenin Sovyetlere daha da yakınlaşmasına neden oldu.²⁰

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki devlet zamanla siyasi politikalar anlamında birbirinden uzaklaşsa da Türkiye Afganistan ile bağları koparmak istemedi. Bu doğrultuda 1956'da dönemin Başbakanı Adnan Menderes Afganistan'a resmî bir ziyarette bulundu. Bu ziyaretin ardından Afganistan Kralı Zahir Şah da 1957 yılında Türkiye'ye geldi.²¹

Afganistan'a Gönderilen Askerî Heyetler ve Türk Talim Heyeti

Türk-Afgan ilişkilerinin tarihî gelişimi içinde yer tutan önemli konulardan biri de askerî iş birliğiydi. Kurtuluş Savaşı boyunca kurulan irtibat takip eden yıllarda dostluğa dönüşürken, Türkiye modernleşme gayretinde olan Afganistan'a rehberlik etti.

Türkiye ve Afganistan arasındaki yakın ilişkinin ilk adımları Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde atılmıştı. İki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde ve geliştirilmesinde gönderilen heyetler etkili oldu. Bu heyetler bazen diplomatik, bazen askerî bazen de eğitim alanında görevlendirildi. Afganistan, 20. yüzyılın başlarından itibaren özellikle Türk eğitim sisteminden etkilenmeye başladı. Habibullah Han döneminde Mahmud Tarzi'nin de etkisiyle Osmanlı Devleti'nden farklı alanlarda uzman kişilerin Afganistan'a davet edilmesine karar

19 *Ulus*, 10 Temmuz 1937; *Kurun*, 10 Temmuz 1937; Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963, s. 105-106; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 74.

20 *Age.*, s. 74; Gamze Kaya ve Süleyman Elik, "Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri, 1921-2021: Yüzyılı Aşan Özel Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, V/1, (2020), s. 38.

21 *Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1956; 26 Temmuz 1956; 2 Eylül 1957; *Hürriyet*, 2 Eylül 1957; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 82-85.

verildi. Mahmud Tarzi bizzat İstanbul'a gelerek konuyla ilgili girişimlerde bulunsa da başarılı olamadı. Tarzi, 1908'de tekrar girişimde bulunmuş; yurtdışında yaşayan ve II. Abdülhamid'e muhalif bazı aydınlara mektuplar göndererek Afganistan'a davet etmişti. Bu çağrıya "Dr. İzzet Münir, makinist Ali Rıza, ressam Muhammed (Mehmet) Fazlı, Ali Fehmi" başta olmak bazı isimler olumlu yanıt vermiş ve Afganistan'a gitmişlerdi.²²

Türk uzmanlar Afganistan'da önemli adımlar atmış; hatta o dönem modern eğitim kurumlarının öncüsü olarak kabul edilen ve lise düzeyinde eğitim veren "Habîbiye" ve "Harbîye"lerde mevcut öğretmenlerin önemli bir kısmını oluşturmuşlardı. Öyle ki 1913'te düzenlenen eğitim konferansındaki dokuz uzmandan üçü Türk'tü. Ayrıca sağlık alanında da etkili olan Türkler, Afganistan'ın başkenti Kabil'de 1913'te ilk devlet hastanesinin kuruluşuna da öncülük etti. Türk uzmanlar yabancı eserlerin çevirisinin yapılmasında, yazılı ve sözlü basın çalışmalarının gelişmesinde de ülkeye önemli katkılar sağladı.²³

Afganistan'a sadece sosyal ve kültürel alanlarda heyetler gönderilmedi. Aynı zamanda diplomatik temasların gerçekleştirilmesi için de heyetler gitmekteydi. Bu heyetlerden biri Birinci Dünya Savaşı sırasında gönderildi. Osmanlı Devleti, Afganistan'ı kendi tarafında savaşa girmeye ikna edebilmek için Türk ve Almanlardan oluşturulan iki ayrı heyeti görevlendirdi. Ancak iki heyet arasında, görüşmelerde kimin yetkili olacağına dair çıkan anlaşmazlıktan dolayı ayrı ayrı hareket edilmesi kararı alındı. Bu doğrultuda Türk Heyeti, İran'da etkinlik gösterse de Afganistan'a gidemedi. Alman Heyeti Afganistan'a gitmeyi başardı; lakin onlar da Habibullah Han'ı ikna edemedi. Dolayısıyla Afganistan, Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kaldı ve Osmanlı Devleti'nin cihat çağrısına katılmadı.²⁴

Amanullah Han dönemi Afganistan'da modernleşme çabalarının artırıldığı bir dönemdi ve aynı zamanda Türk-Afgan ilişkileri açısından da bir dönüm noktasıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Cemal Paşa'nın²⁵ bölgeye gitmesi hem iki halk arasındaki ilişkilerin artması hem de Afgan ordusunun modern tetkiklerle eğitimi açısından büyük önem arz etti. 1920'de Afganistan'a giden Cemal Paşa'nın amacı, İngilizlere karşı Afgan halkını örgütlemek ve Afgan ordusunu muntazam bir hale getirmektir. Bunun için hemen harekete geçen Cemal Paşa, ilk iş olarak beraberindeki Türk subaylarıyla örnek bir askerî kuvvet oluşturdu. Bununla birlikte, subay yetiştirmek için bir okul açıldı ve bir de top-tüfek fabrikası kuruldu. 1 Mart 1921'de imzalanan Türk-Afgan Dostluk Antlaşması, Türkiye'nin Afganistan'a desteği noktasındaki bir diğer önemli adımdır. Bilhassa Kabil'de bulunan Askerî Zabitan Mektebi'nde eğitim vermek için

22 Age., s. 31-32.

23 Rahmanhoca İmamhocaev, "Afganistan ve Türkiye", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 17, (2001), s. 265-266; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 33-34.

24 K. Tuncer Çağlayan, "Afganistan'da Bir Türk – Alman Heyetinin Faaliyetlerine Karşı İngiltere'nin Politikaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 50 (2001), s. 410-411; *Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri*, s. 34.

25 Ahmed Cemal Paşa (1872-1922) Türk general ve devlet adamı. Detaylı bilgi için bk. Şükrü Hanioglu, "Cemal Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, (1993), s. 305-307; <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemal-pasa-1872-1922/> [Erişim Tarihi: 23.12.2024].

askerî ve sivil uzmanlar gönderildi. Bu uzmanlar Afgan ordusunun modernizasyonu için oldukça önemli hizmetlerde bulundu.²⁶

Kurtuluş Savaşı'nda sergilenen üstün gayret Türk ordusunun zafere ulaşmasını sağlarken, Türkiye'nin askerî gücünün zindeliğini de ortaya koymuştu. Yunan kuvvetlerine karşı kazanılan başarı, bu kuvvetin arkasındaki diğer işgal kuvvetlerinin de mağlup edildiği anlamına geliyordu. Türk zaferi Britanya başta olmak üzere büyük güçlerin de mağlup edilebileceğini göstermesi bakımından bölgedeki direniş hareketlerine örnek oldu. Özellikle İngiliz gücünün etkin olduğu Hindistan ve Afganistan'da zaferin yankıları bağımsızlık hareketlerine güç verirken Britanya hükûmetinin endişelerini artırmıştı.²⁷

Kurtuluş Savaşı'nı takip eden dönemde Cumhuriyet'in kurumları Osmanlı mirası üzerinde yeniden inşa edilirken, zaferin silahı olan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ayrıcalıklı bir yere kavuştu. Güçlü ve savaşa hazır bir ordu hem bölgesinde güçlü hem de dünyada söz sahibi olması hedeflenen Türkiye'nin teminatı olarak görülmekteydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde muzaffer ordunun prestiji her alanda kendini hissettirirken, uluslararası ilişkilerde de belirleyici bir unsurdur. Savaş sonrası Batı'yla yeniden kurulan ilişkilerde Türkiye'nin askerî gücü diplomatik bir koz oldu. Bölge ülkelerinin Türkiye'yle ilişkilerinde daha açık izlenen bu durum, komşu ülkeler ve Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile geliştirilen politikaları da etkilemekteydi. SSCB, İstiklâl Mücadelesi'nde verdiği desteği Atatürk döneminde de sürdürürken, askerî iş birliği için önemli adımlar atıldı. İki devletin dostça ilişkisi bölgenin dinamikleri açısından önemliydi. Nitekim İran ve Afganistan'ın tesis etmeye gayret ettiği dostluk, bölgesel dengelerde Türkiye'nin desteğini almaya yönelikti.²⁸

Afganistan'ın Britanya'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesi, Amanullah Han'ın Türk İstiklâl Savaşı'na gösterdiği yakın ilginin temel sebebiydi. Hint Müslümanlarının Türkiye'ye desteğinin de arkasında yatan bu temel sebep, Türk-Afgan ilişkilerinin Mütareke Dönemi'nde gelişmesini sağladı. Cemal Paşa'nın Afganistan'daki askerî faaliyetleri, bağımsızlık sürecinde Afgan ordusunun Türkiye'yle yakın ilişkiler kurma isteğinin ilk adımıydı. Afganistan Harbîye Nazırı olarak görevlendirilen Cemal Paşa, Afgan ordusunun ıslahı için projeler geliştirirken, Mustafa Kemal Paşa'yı da bilgilendirerek kendisinin desteğini beklediğini belirtmişti. Verilecek desteğin bölgede İngiliz etkisini zayıflatarak Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine dolaylı bir katkı sağlayacağı düşünüldüğünden, söz konusu talepler Mustafa Kemal Paşa nezdinde

26 TDA, 8245/54739/2; Ersin Çelikkat, "Afganistan'da Amanullah Han Dönemi ve Türkiye-Afganistan İlişkileri", *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2008*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2008, s. 229; Hüsnü Özlü, "Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Genel Bir Bakış", s. 37; Bülent Yaşar, *Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2016, s. 55-57.

27 Feyza Kurnaz Şahin, "Büyük Taarruz'un Kazanılmasının İngiliz Prestij Faktörüne Etkileri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 [Özel Sayı], (2022), s. 116.

28 T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE), Atatürk Koleksiyonu (ATA-ZB), 90/0/87; 38/0/30; TDA, 8166/52240/41; 8225/53547/4.

karşılık buldu. Cemal Paşa'nın da teşvikiyle Türkiye'yle ilişkilerini güçlendirmeye gayret eden Afganistan, Türkiye'den askerî destek alma konusunda politikalarını en açık şekilde ortaya koyan devlettir. 1 Mart 1921'de Moskova'da imzalanan Türk-Afgan İttifak Antlaşması, Türkiye'nin de Afganistan'ı açıkça desteklediğini uluslararası kamuoyuna beyan etmekteydi. Karşılıklı dostluk prensibi üzerine inşa edilen ilişkiler, Türk elçilik heyeti bünyesinde görevlendirilen askerî heyet ile askerî iş birliğine dönüştü. Cemal Paşa'nın şehit edilmesinden sonra da devam eden ve daha da güçlenen karşılıklı ilişkiler, iki devletin de bağımsızlık mücadelesinde önemli bir motivasyon ögesi oldu. Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin bölgesel politikaları Afganistan'ın modernleşme politikasıyla kesişince, ilişkiler Atatürk döneminde sürekli gelişen bir ivme kazandı. Türkiye'nin özellikle askerî alanda sağlayacağı destek, Afganistan'ın modernleşme hamlesini sürdürebilmesinde can suyu olarak görülmektedir.²⁹

Amanullah Han, Afganistan'ın etnik yapısından doğan iç gerginlikten etkilenmeyecek, sayıca az fakat güçlü bir ordu kurmak niyetindeydi. Kabilelerin farklılıklarını ortadan kaldıracak bir çekirdek askerî yapı oluşturma'nın kalıcı çözüm olacağı düşünülmektedir. Türkiye'nin imparatorluktan ulus devlete geçiş sürecinde askerî yapısında yaşanan değişim, Afganistan'ın hedefleri açısından örnek alınabilecek bir model sunuyordu. Kurtuluş Savaşı sürerken tesis edilen sıcak ilişkiler sayesinde Afganistan'a gönderilen askerî heyetler,³⁰ Afgan ordusunun düzenlenmesinde ve çağdaş usullerle eğitiminde Türk ordusunun model alınmasının ilk adımları oldu. Amanullah Han'ın Türk hükûmetinin desteğinden duyduğu memnuniyet, zaferden sonra gönderilmeye devam edilecek Türk heyetlerinin de habercisiydi. Afganistan'ın Türkiye'den talep ettiği destek askerî yapısının güçlendirilmesine yönelikti. Savaş sonrasında bölgede tırmanan siyasi istikrarsızlık, Sovyetlerin ve diğer büyük güçlerin hedeflerine yönelik politikalarının etkisiyle artmaktaydı. Afganistan, kendi güvenliğini sağlayabilmek ve ülke içinde istikrarı sağlamak maksadıyla askerî yapısını güçlendirmek istiyordu.³¹

Türkiye ile Afganistan arasındaki ilişkiler Cumhuriyet'in ilk yıllarında dostluk çerçevesinde gelişti. Türkiye'yi ziyaret eden ilk yabancı hükümdar olarak Afgan Kralı'nın 1928'deki teşrifi dostluğun iş birliğine dönüşmesini sağladı. Kral, Türkiye'ye olan ilgisindeki askerî yanın ağırlığını, seyahatinin Avrupa duraklarında Türk ve yabancı diplomatlarla yaptığı temaslarda açıkça hissettirmişti. Nitekim Türkiye'deki temasları sırasında iki ülkenin dostluk ve iş birliğini vurgulayan bir antlaşma yapıldı. Bu ziyaret ve antlaşmayla Türkiye'nin Afganistan'a vereceği askerî desteğin çerçevesi de belirlenmiş oldu. Mustafa Kemal Paşa ve Amanullah Han

29 TDA, 36983/148656/102; 8239/53754/1; 8166/52261/14; 8222/53338/1; Ludwig W. Adamec, *Afganistan, 1900-1923 A Diplomatic History*, University of California Press, Berkeley&Los Angeles 1967, s. 167-168.

30 Ankara Hükûmeti Afganistan'a askerî destek vermeye başladığı sırada bu ülkede bulunan Cemal Paşa'nın izlenimlerini Mustafa Kemal Paşa'ya aktarmıştı. Cemal Paşa Afganistan'ın Türkiye için önemini belirtmekte ve desteklenmesini tavsiye etmekteydi. ATASE, ATA-ZB: 38/0/17; Bülent Yaşar, *Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan'a Yapılan Yardımlar*, s. 56. Bülent Yaşar, "Bağımsız Afganistan'ın Modernleşmesi Hususunda Türkiye'den Afganistan'a Gönderilen Uzmanlar", *Birey ve Toplum*, X/20, (2020), s. 56.

31 TDA, 8239/53755/2; Leon B. Poullada, *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929, King Amanullah's Failure to Modernize A Tribal Society*, Cornell University Press, Ithaca&London 1973, s. 114-115.

arasındaki mutabakat, Türkiye'nin Afganistan ordusunun modernizasyonu için bir talim heyeti göndermesini öngörüyordu. Heyetin hızlıca teşkil edilerek görevine başlaması için çalışmalar da Afgan Kralı'nın ziyareti sırasında başlatıldı. Kralın bizzat ilgilendiği askerî heyet konusunda Türkiye'nin de titizlikle çalıştığı görülmekteydi. Erkân-ı Harbiye-i Umûmîye Riyaseti'nin (Genelkurmay Başkanlığı) Afganistan'ın hassasiyetine uygun olarak teşkil ettiği heyetin başkanlığına Kurtuluş Savaşı'nın önemli isimlerinden Mehmed Kâzım [Orbay] Paşa'nın³² getirilmesi heyete verilen önemin göstergesiydi.³³

Kâzım Paşa'nın riyasetindeki heyet 1928'in ikinci yarısında hazırlıklarını ve diplomatik prosedürleri tamamlayarak yılsonunda harekete hazır hale geldi. Heyet askerlerden meydana gelse de anlaşma şartlarına göre diplomatik bir vasıf da taşıdığından özlük hakları diplomatik mevzuata göre belirlendi. Türk subayları Afganistan'da görevli bulundukları sürece Afgan üniforması giyeceklerinden, bu üniformaları Kabil'e ulaştıklarında teslim alacaklar ve seyahatlerinde sivil kıyafet kullanabileceklerdi. Hindistan üzerinden Afganistan'a gelen Türk askerî heyeti için uzun soluklu bir görev planladığından ailelerle birlikte seyahat edilmiş; ancak seyahat sırasında alınan karar gereğince aileler Hindistan'da bırakılmıştı.³⁴

Türk Askerî Heyeti'nin 6 Ocak 1929'da Afganistan'a ulaştığını Ankara'ya bildiren Büyükelçi Hikmet Bey, heyetin Afganistan için önemini şu ifadelerle vurgulamaktaydı:

1. Aileler meselesiyle Vekâlet iştiğal etmiş olduğundan benim selahiyetimden çıkmıştır. Bu baktaki mütalâamı arzileyim: Efgan devleti satvetini iade ederek yaşayacak ise bunu ancak Kâzım Paşa tarafından seri bir ordu teşkili ile yapabilir. Efganı bu hale getiren kuvvetlerin buna fırsat vereceklerini zannetmiyorum, fakat tecrübe yapılacak ise bütün muvaffakiyet avamini ceman yapılmalıdır.
2. Kâzım Paşa heyeti, ailelerini Hindistanda bırakarak Kandahara gelmiştir. 6 Kânunusani 1929.³⁵

Cumhuriyet döneminde Afganistan'a gönderilen ilk askerî heyetin görevine başlayarak intibakı için altı ay gibi bir süre belirlenmiş olsa da bu mümkün olmadı. Ülke içindeki siyasi gerginlik, Kâzım Paşa ve heyetin gayretleri sonuç verme fırsatı bulamadan kargaşaya dönüştü ve isyanlar baş gösterdi. Afgan Kralı'nın ülkesindeki durumdan dolayı yaşadığı tereddüt³⁶

32 Mehmed Kâzım Orbay (1886-1964), Türk general ve devlet adamı.

33 ATASE, ATA-ZB: 37/0/108; TDA, 8228/53677/3; 8228/53656/2, 8245/ 54739/1; 37250/149526/39; Bilal Şimşir, *Atatürk ve Afganistan*, s. 194-195.

34 TDA, 8245/54719/3; 8245/54719/26; 37250/149526/34; 8215/ 53474/1; 37250/149526/35; Ferruh Kayalan, "Osmanlıdan Cumhuriyete Başkonsolos Şerif Bey'in Türk Yardımları Çerçevesinde Afganistan Hakkındaki Raporu (1928)", *İstiklal Harbi'nden 21. Yüzyıla Türkiye Cumhuriyeti*, ed. Mustafa Öge, Kriter Yayınları, İstanbul 2023, s. 49-65.

35 TDA, 37250/149526/36.

36 Kabil Büyükelçisi Hikmet Bey, Ankara'ya gönderdiği raporda Amanullah Han'ın tereddütlerini ve bunların Türk askerî heyetine etkilerini şöyle ifade etmekteydi: 1) Hal' edilmek korkusundan dolayı kral muntazam ordu teşkilini arzu etmemekte ve Türklere de ayrıca çekinmektedir. Bunu sebebi de cumhuriyet ve turancılık endişesinden ileri

Türk heyetin çalışmalarının planlanandan çok daha yavaş ilerlemesine sebep olurken, isyanlar da çalışmaların tamamen durmasına yol açtı. Afganistan içindeki karışıklık Amanullah Han'ın tahttan indirilmesiyle sonuçlanınca Türk askerî heyetinin buradaki varlığı da tehlikeye düştü. Yönetimi ele geçiren grubun, heyeti Türkiye'ye geri gönderme kararıyla Afgan askerî modernleşmesinde Türkiye'nin desteğini almak için atılan ilk adım başarısız oldu. Türk heyetinden önce aileler Türkiye'ye döndü ve ardından heyet de deniz yoluyla İstanbul'a ulaştı. Heyet ve ailelerin masrafları Afgan hükûmetince karşılandığından, görevde geçen dört aylık süre dışında Türk tarafının maddi zararı olmadı.³⁷

Afganistan'ın iç siyasetindeki gelişmeler ülkenin uluslararası sistemle bağıni bir müddet keserken, Nadir Şah'ın yönetimi ele geçirmesi ülkenin normale dönüşünü hızlandırdı. Yeni Afgan yönetimi 1929'un son aylarında dünya çapında destek arayışına yeniden başladı. Türkiye'nin bölgedeki menfaatleri gereği Afganistan'la ilişkilere verdiği önem, iki ülkenin yeni hükümdar döneminde de iyi ilişkilere sahip olmasını sağladı. Taraflar karşılıklı olarak iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, Afganistan'daki ayaklanma ve isyanlar ülke içindeki siyasi belirsizliği sürekli tırmandırmaktaydı. Afganistan ordusunun modernizasyonu tekrar gündeme gelmiş olsa da Nadir Şah döneminde Türkiye'den destek almak için herhangi bir teşebbüste bulunulmadı. Nadir Şah 1933'te bir suikast sonucu hayatını kaybedince, oğlu Muhammed Zâhir Şah Afgan Kralı oldu ve Türkiye ile ilişkilerin güçleneceği yeni bir dönem başladı.³⁸

Muhammed Zahir Şah, en uzun süre Afgan tahtında kalan hükümdar olarak ülkesinde önemli değişikliklere imza attı. Yeni Şah tahta çıkışından itibaren Türkiye ile dostluğu ön plana çıkartarak, bu dostluktan Afgan modernizasyonu için faydalanma politikası izledi. Türkiye'nin Zahir Şah döneminde Afganistan'a ilk askerî desteği, Afgan-İran sınır anlaşmazlığının çözülmesi için gönderilen heyetle oldu. Askerî bir görevi bulunmasa da başkanlığa getirilen Fahrettin Paşa ve asker üyeler sebebiyle heyet askerî bir nitelik kazanmıştı. Fahrettin Paşa, Medine savunmasındaki ününün yanında Afgan Kralı ve İran Şahı'nın Türkiye ziyaretlerinde kendilerine mihmandarlık yaptığından iki ülkenin makamlarınca da yakından tanınmaktaydı. 1934'ün eylül ayında hareket için hazır hale gelen Hakem Heyeti, Fahrettin Paşa'nın emrinde biri kurmay biri doktor ve ikisi topograf olmak üzere altı subay, bir astsubay, beş asker ve bir tercümandan oluşmaktaydı. Heyetin tüm masraflarının Afganistan ve İran tarafından karşılanması kararı

gelmektedir. Kralın maiyetinde bulunanlardan birçoğu menfaat-i şahsiyeleri dolayısıyla kralın bu vehmini takviye etmektedir. Kralın en mergup veziri olan maarif veziri usâta karşı mücadeleyi süratle idare ve diğer aşiretleri asiler üzerine tahrik etmekle meşguldür. Mumaileyh acizlerine ordu teşkili aleyhinde uzun uzadıya beyanatta bulunmuş ve Kâzım Paşa'nın vazifesinin ordu teşkili değil bir sevkülceys planı ihzârı olduğunu ifade etmiştir. (iki grup noksan) raporla arz ettim. 2) Talimgâhlara yeniden bir-iki yüz (1 grup noksan) kadar gelmiştir. Zabitanımıza şimdiye kadar hiçbir vazife verilmediği gibi verilmeyeceği de görülmektedir. Heyeti Talimiye ise ber-sabık derslerine devam etmektedirler. Yeni toplar da muattal bir halde durmaktadırlar. Mukaddema takdim eylediğim 149 nümerolu telgrafımı sırf bir tedbiri ihtiyâti olarak keşide etmişim. Bununla Reiscumhur hazretlerinin krala telgraf göndermesine ve (iki grup açılammıştır) bir cevap alınmasına sebep olduğumdan dolayı pek müteessirim. TDA, 8245/54721/1.

37 TDA, 37250/149526/20; 37250/149526/24; 37250/149526/22; 37250/149526/17; Mehmet Saray, *Afganistan ve Türkler*, 3. Bs., Asam Yayınları, Ankara 2002, s. 140-141.

38 TDA, 8225/53555/1; 8256/52804/1; 8256/53167/1; 8194/53809/7; 8176/54666/1; 8153/55289/3; 8253/54542/11.

alınmış ve hareket etmeden önce de masraflarla ilgili heyete avans ödemesi yapılmıştı. 12 Ekim 1934'te İran'a ulaşan heyet buradaki incelemelerinin ardından Afganistan'a hareket etti. 1916'da İngilizler tarafından çizilen sınırın ortaya çıkardığı itilafları çözmek için yoğun bir mesai harcayan Türk Hakem Heyeti, zaman zaman yükselen tansiyona rağmen görevini yapmayı sürdürdü. Fahrettin Paşa'nın şahsi çabaları da heyetin çalışmalarında karşılaştığı engellerin aşılmasına birtakım kolaylıklar sağladı. Heyetin sahadaki çalışmaları yaklaşık üç ay kadar sürdü ve nihai kararı işaret eden rapor 15 Mayıs 1935'te taraflara bildirildi. Özellikle İran tarafında bazı tereddütler hissedilse de nihayetinde aynı yılın ekim ayında Türk Heyeti'nin kararına uygun olarak sınırlarda anlaşma sağlandı. Heyet, iki devlet arasındaki tüm anlaşmazlıkları ortadan kaldıramasa da bölgedeki Türk ağırlığının uluslararası alanda gösterilmesi bakımından önemli bir vazifeyi yerine getirdi. Türkiye'nin Atatürk döneminde Afganistan'la ilişkilerinde son önemli iş birliği Sadabat Paketi'nin imzalanmasıyla gerçekleşti. Sadabat Paketi, imzacı devletler arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve uluslararası müdahaleleri en aza indirmeyi hedefliyordu. 1937'de imzalanan paktın askerî yönü vurgulanmamış olsa da Türkiye'nin bölgedeki askerî gücüne işaret etmekteydi. Türkiye'nin öncülük ettiği bu diplomatik oluşum, II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla hedeflenen sonuçlar alınmadan kendiliğinden dağıldı.³⁹

Türkiye'nin Afganistan'la kurduğu dostça ilişkiler Atatürk döneminde gelişirken, Afganistan'a verilecek askerî destek İnönü döneminde daha kurumsal bir yapıya kavuştu. Afgan ordusunun eğitiminden sorumlu olması planlanan bu yapı 1940'tan itibaren daha etkin bir programla görevine devam etti. Afganistan'da bulunan Türk Talim Heyeti, iki ülke arasındaki dostluk ve iş birliğinin sembolü olarak hizmetlerini sürdürdü.

Talim Heyeti ve Afganistan'daki Faaliyetleri

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin bölgedeki politikalarıyla Afganistan'ın hedeflerinin kesişmesi, iki devlet arasında dostluğa dönüşen bir yakınlaşmayı ortaya çıkardı. Türkiye'den askerî rehberlik talep eden Afganistan'ın bu talebi memnuniyetle karşılanırken, ülkenin iç işlerindeki belirsizlik gönderilen heyetlerin atıl kalmasına sebep oldu.

Muhammed Zahir Şah'ın tahta çıkışından itibaren izlenen olumlu gelişmeler, Afganistan'ın modernleşme hedeflerinin yakalanabileceği yönünde bir umut doğurdu. Bu hedeflere yönelik olarak Türkiye'den talep edilen askerî destek Atatürk döneminde kabul edildi ve yoğun olarak da İnönü döneminde gelişme gösterdi. 1936'nın yazında Afganistan'da askerî görevi olan sadece iki subay ve bir bando-mızıka subayı olmakla birlikte, hastanelerde görev yapan on iki Türk asker hekim bulunmaktaydı. Afganistan'ın askerî uzman talebi bulursa da Türkiye'den daha çok sivil uzmanlar gönderilmişti. Ancak 1937'de gündeme gelen yeni askerî heyet talebi sonrasında aynı yılın ortalarından itibaren asker uzmanlar da gönderilmeye başlandı. Böylece Askerî Muallim

39 TDA, 8177/56331/46; 8177/56331/43;8177/56331/37; 8177/56331/31; 8177/56331/33; 8177/56331/8; 8177/56330/63; 8177/56330/43; 8177/56330/48; BCA, 258/733/25; 265/788/31; Evren Küçük, "Türkiye'nin Arabulucu Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği", *Tarih Okulu Dergisi*, XI/34, (2008), s. 821.

Heyeti olarak da bilinen ve on bir Türk subayından oluşan Türk Talim Heyeti Afganistan'da göreve başladı. Seçilen on bir Türk subayı, Afgan Harp Okulu'nda yapılacak modernizasyonla görevlendirildi. Bu heyet Türkiye'nin Afganistan'a gönderdiği ikinci askerî misyon oldu.⁴⁰

1937'nin ortalarından itibaren çalışmalarına başlayan Türk Talim Heyeti, Afganistan Harp Okulu'nun Türkiye'deki Harp Okulu'na benzer bir yapıya kavuşturulmasına odaklandı. Piyade, Süvari, Topçu, Levazım, Nakliye ve Muhabere gibi sınıflara yönelik derslerin yanında Tabya, Askerî Tarih, Askerî Coğrafya, Haritacılık gibi temel dersler de Türk subayları tarafından verilmeye başlandı. Heyet, Afganistan Harp Okulu'nda müfredat değişikliğiyle başlattığı çalışmaları askerî eğitimin diğer meselelerini de içene alacak şekilde genişletti. Heyetin çalışmaları zaman içinde Afgan ordusunun tamamında etkili oldu. Türk heyetinin gayretleri ve bir buçuk yıl kadar kısa bir sürede alınan başarılar Kral'ın ve Afgan hükûmetinin takdirini kazandı. Kral'ın modernizasyon konusundaki kararlılığı bu heyetin önceki Türk heyetinden daha verimli çalışmasına imkân vererek, doğabilecek engellerin aşılmasında psikolojik bir avantaj sağlıyordu. Türk subaylarının mukavele şartlarından doğan haklarıyla ilgili bazı aksaklıklar da bu sayede hızlıca aşılmaktaydı. Türk Talim Heyeti'nin çalışmalarından duyulan memnuniyet Afgan Kralı tarafından sık sık dile getirilmekle birlikte, heyetin mensuplarına verilen takdimnamelerle kendilerine de bildirilmekteydi. Kral, 1939'un ağustos ayında Afgan Harp Okulu'ndaki başarılı çalışmalarından dolayı heyetin reisine ve on üyesine takdimname vererek memnuniyetini "Afganistan Harbiye Mektebi'nde çalışan kardeş Türk Milleti'nin çalışkan ve cesur zabitleri memleketimizde de kendi öz yurdundaki gibi çalışıp Afganistan için kudretli, bilgili zabitler yetiştirmektedir" ifadesiyle dile getirdi.⁴¹

Afganistan yönetimi, Türk Heyeti'nin çalışmalarından duyduğu memnuniyeti sık sık dile getirirken, heyetin reisi Tuğgeneral Ziya Kayan da çalışmaların verimli seyrini Ankara'ya bildirmekteydi. Kayan, 14 Şubat 1940 tarihli beş sayfalık raporunda; Afganistan'ın askerî durumunu, Afgan yönetiminin heyete verdiği önemi ve heyetin çalışmalarını detaylı olarak Ankara'ya ilettili. Kayan, Afganistan Kara Harp Okulu'ndan başlayarak ordunun tamamına doğru genişleyen çalışmaların, eksikler giderildikçe daha verimli devam edeceğini bildirdi. Afgan Kralı'na da haftada üç gün askerlik konusunda dersler veren Kayan, Türk Talim Heyeti'nin ana faaliyetinin eğitim olduğunun altını çizerek bu konuda mesai mevhumu gözetilmediğini de vurguladı. Nitekim Türk subaylar, tatil günlerini de her rütbeden subaya farklı konularda konferanslar vererek değerlendirmekteydi.⁴²

1937'de gönderilen heyetin görev süresi dört yıl olarak belirlenmişti. Afganistan hükûmetinin duyduğu memnuniyet, heyetin görev süresinin dört yıl daha uzatılmasını sağladı. İki ülke arasında Atatürk'ün vefatından sonra da süren sıcak ilişki Türk Talim Heyeti'nin görevine devam etmesine imkân verdi. Afganistan açısından uluslararası bir prestij meselesi olarak görülen Türk

40 BCA, 212/444/2; 72/14/9; 258/733/26; 258/734/3.

41 TDA, 8240/54296/1; 8240/54292/2; 8240/54292/1.

42 BCA, 258/734/5.

desteği II. Dünya Savaşı sırasında da devam etti. İlginç olan, Müttefik ve Mihver devletlerinin tüm ısrarlarına rağmen tarafsızlığını koruyan ve savunma tedbirleri dışında bir askerî faaliyeti bulunmayan Türkiye'nin Afganistan'da bir askerî misyon bulundurmasıydı. Her türlü savaş ihtimalinden kaçınan İnönü yönetimi, Türk Talim Heyeti'ni tarafsızlık açısından bir engel olarak görmedi. Hatta Türkiye'nin Kabil Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal, Afganistan'dan gelen ilk uzatma talebini Ankara'ya iletirken, güncel duruma dayanarak tereddütlerini de bildirdi. Afgan hükûmeti, heyetin görev süresinin iki defa uzatılmasını isteyerek duyduğu memnuniyeti ortaya koymaktaydı. Ayrıca ders müfredatı, çağdaş usuller dikkate alınarak modernize edilen Afgan Harp Okulu'nun mezunları da Türk subaylarının çalışmalarına destek olacak görevlere atanmaktaydı. Afgan hükûmetinin memnuniyeti ve desteği ile konumu güçlenen heyetin riyasetinde 1937-1946 yılları arasında iki değişiklik oldu. Heyetin ilk reisi Tuğgeneral Zeki Kayan yaklaşık dört yıl bu görevde kalmış, yerine Tuğgeneral Ömer İskender Erdemer getirilmişti. Erdemer'in bu görevdeyken terfi etmesi ve Tümgenerallik rütbesine yükselmesi için Türkiye'ye dönmesi gerektiğinden, bu durum Afganistan makamlarınca yanlış anlaşılmış ve heyetin görevine son verileceği şeklinde değerlendirilmişti. Bu sebeple, Erdemer'in hem terfi ettirilmesi hem de Afganistan'daki görevinin başında kalması Türk makamlarından ısrarla istendi. Erdemer'in görevi terfi sebebiyle sona erdiğinden 1943'te yerine Tümgeneral Tevfik Öge atandı. Heyetin ilk iki reisi Tuğgeneral rütbesindeyken son reisin Tümgeneral olması, Türk Genelkurmayı'nın heyetin makam karşılığını yükselttiğini göstermekteydi. Öge'nin Afgan hükûmetiyle imzaladığı mukavelenin içeriğinden, kendisinin teamüller gereği diplomatik bir misyona da sahip olduğu anlaşılmaktaydı. Tümgeneral Öge'nin bu görevde bulunurken yaş haddi sebebiyle emekliliğe sevk edilmesi üzerine Afganistan hükûmeti, emekli olsa da Öge'nin görevinde kalmasını Türkiye'den talep etmişti. Afganistan makamlarının Türk Heyeti'nin riyasetinde bulunan isimlere gösterdiği bu ilgi, Amanullah Han devrinde yaşanan karışıklıklarda tecrübe edildiği üzere Türk generallerin, desteklerine güvenilecek askerler olmasından kaynaklanmaktaydı.⁴³

Türk Talim Heyeti'nin başkanlığında bulunan generallerle birlikte, heyetlerde görevli her rütbeden subay da Afgan hükûmetinin itimadını kazanmıştı. Türk subaylarının Harp Okulu'nda öğretmen olarak bulunmalarından duyulan memnuniyet sık sık verilen takdimnamelerle kendilerine ve Ankara'ya bildiriliyordu. Türk subayların Afgan ordusunun talim, terbiye ve tensiğindeki hizmetlerinden dolayı duyulan şükran Ankara'ya bildirilirken, bazı subaylardan duyulan memnuniyet Afgan Kralı'nın şahsi ricalarına da sebep oldu. Görev süresi biten veya emeklilik zamanı gelen subaylar Afganistan'dan ayrılmak zorunda olduğundan, bu subaylardan bazılarının Afganistan'da bir müddet daha kalması için kral bizzat Ankara'ya başvurdu. Türkiye, Afganistan'ın ilgisinden ve Türk subaylarının başarılarından dolayı Kral'ın ve Afgan hükûmetinin bu tip ricalarını çoğunlukla yerine getirdi. Bununla birlikte, subayların özlük haklarından ve terfi imkânlarından mahrum kalmamaları göz önünde bulundurarak bazı ricalar da geri çevrildi. Zira, Türk Talim Heyeti'ne seçilen her subay, "geçici görevlendirme" esasına göre Afganistan'a tayin

43 TDA, 8238/54066/10; 8238/54060/36; 8238/54060/35; 8238/54060/33; 8150/53905/16; 8150/53905/11; 8150/53905/9; 8150/53905/7; 8150/53905/3.

ediliyordu. Ankara'daki Afganistan Büyükelçiliği'nde hizmetleriyle ilgili mukaveleyi imzalayan Türk subaylarının görevi imzayla birlikte başlıyordu. Subaylar, imza tarihinden başlayarak Afganistan'dan Türkiye'ye dönene kadar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin özlük teamüllerine uygun olarak görevine devam ediyordu.⁴⁴

Afgan makamlarının Türk Talim Heyeti'nden duyduğu memnuniyet Türkiye'de de karşılık bulduğundan, heyetin başarısının devamı için Dışişleri ve Millî Savunma Bakanlığı koordineli olarak yoğun bir mesai harcadı. Türkiye'nin Kabil Büyükelçiliği heyetle ilgili tüm gelişmeleri Ankara'ya bildirirken, Dışişleri Bakanlığı da Afganistan'ın Ankara Büyükelçiliği aracılığıyla sürece müdahil olmaktaydı. Heyetin göreviyle ilgili herhangi bir aksaklık yaşanmaması için Millî Savunma Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı Dışişleri'nden gelen bildirimlere göre hareket etmekteydi. Türk subayları görevlerini yerine getirirken bazı aksaklıklarla karşılaşmalar da bunlar hızlıca aşılabilecek türden engellerdi. Sayıları on sekiz ile yirmi beş arasında değişen heyet mensuplarının çoğunluğu görevlerinden ve Afganistan'da bulunmaktan memnundu. Hem Türk hem de Afgan hükûmetinden maaş alıyor olmaları, Türk subaylarının memnuniyetlerinde önemli bir etkendi. Sahip oldukları bu mali avantaj sayesinde, birkaç istisna dışında Türk subaylarının çoğu Afganistan'daki görev süreleri boyunca para biriktirme imkânı bulmuştu. Heyet üyelerinden bazıları ailelerini de beraberinde götürmüş, ailelerin yol masrafları Türkiye tarafından karşılanarak zorluk çekmemelerine dikkat edilmişti. Bununla birlikte, problem yaşayan bazı subaylar da olmuş; fakat bu problemler genelde şahsi olup hızlıca çözülmüştü.⁴⁵

II. Dünya Savaşı sona erdikten sonra Türkiye'nin ABD ile geliştirdiği ilişkiler Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yeni bir döneme girmesine sebep oldu. Türkiye, Doğu ile Batı arasında yaşanan güç mücadelesinde Batı'da konumlanınca, Batı Bloku'nun liderliğini yürüten ABD'den ciddi bir askerî destek almaya başladı. 1947'den itibaren gelmeye başlayan Amerikan askerî yardımları, Türk ordusu ve silahlı kuvvetlerin Amerikan silahlarıyla beraber Amerikan doktriniyle de tanışmasını sağladı. TSK, Amerikan yardımlarıyla birlikte gelen Amerikalı subayların rehberliğinde Amerikan sistemine göre yeniden düzenlenmeye başlandı. Bu durum Afganistan'daki Türk Talim Heyeti'nin görevini ve yapısını etkilemedi. Ancak Türk-Amerikan iş birliği geliştikçe heyetin durumunda da bazı değişiklikler oldu. 1946'nın ilk aylarında heyet üyelerinin maaşlarında bir düzenleme yapıldı. Daha sonra heyetin reisi Tümgeneral Öge'nin görevinin sona ermesiyle yerine vekâleten Kurmay Albay Remzi Atasü atandı. Atasü, vekâlet ettiği görevde ancak bir yıl kaldı ve kıta stajını yapmak üzere terfian Türkiye'ye döndü. Takip eden yılda, heyetin daha önce dört yıl olarak belirlenmiş mukavele süresi iki yıl olarak yeniden belirlendi. 1947'den itibaren yazışmalarda heyetin adının da Türk Askerî Eğitim Heyeti olarak değiştirildiği görüldü.⁴⁶

44 TDA, 8238/54066/14; 8238/54066/10; 8238/54059/2; 8150/54119/15; 8238/54048/10; 8150/54117/14; 8150/54118/9; 8150/54118/5.

45 TDA, 8240/54293/4; 8240/54293/1; 8238/54075/1; 8238/54053/10; 8238/54048/8; 8150/54118/10; 8150/54118/1; 8214/52980/27; BCA, 47/304/4.

46 TDA, 8214/52996/1; 8214/52982/11; 8214/52982/7; 8214/52982/1; 8214/52981/2.

Dünyada yaşanan değişime paralel olarak Türkiye'nin geçirdiği dönüşüm yeni dönemde köklü değişikliklere sebep oldu. Askerî Eğitim Heyeti olarak görevine devam eden Türk Talim Heyeti'nin yeniden düzenlenmesi 1948'de gündeme geldi. Bu düzenleme çabası, heyetin kuruluşunu, yapısını ve görevlerini belirlemek için mevzuatta özel bir yönetmelik yayınlanmasına yönelikti. Heyetin bu tarihe kadar ikili antlaşmalar, yazışmalar ve emirlerle düzenlenen faaliyetlerinin bu yönetmelikle daha belirgin bir şekle sokulması amaçlanmıştı. Heyetle ilgili tüm detayları düzenleyen yönetmelik Türk makamlarının koordinasyonu için de önemliydi. Yetkiler ve sorumluluklar açıkça belirlenerek Kabil Büyükelçiliği'nin heyetle ilgili yükünü bir nebze hafifletme amacı da hissedilmekteydi. Afgan makamlarına da bildirilen Afganistan Türk Askerî Eğitim Kurulu Yönetmeliği ile heyetin adı bir kez daha değişti. Heyete yeni üyeler eklenirken, özlük haklarında da iyileştirmelere gidildi. Heyette görev yapan subayların kıdem süreleri avantajlı hale gelirken maaşları da artırıldı.⁴⁷

Türk subayları Afganistan'da görev yaparken Türkiye'de siyasi iktidar değişimi yaşandı. 1950 seçimlerinde iş başına gelen Demokrat Parti iktidarı, Afganistan'la ilişkilerde İnönü döneminde tesis edilen yakınlığı sürdürdü. Türk askerî heyetinin çalışmaları genişleyerek devam ederken Adnan Menderes'in Afganistan ziyareti hem iki ülke arasındaki bağların güçlenmesi hem de Türk heyetinin çalışmalarına destek mahiyetindeydi. 1956'da gerçekleşen bu ziyarette Adnan Menderes'e Türk Dışişleri Bakanı Ethem Menderes eşlik ederken, Türk subayları ve Afganistan'da bulunan diğer Türk uzmanlar ziyaret süresince sık sık kendisi tarafından kabul edildi. Ziyaret gerçekten de tarafların iş birliğini teyit eden ve bölgedeki gelişmeler ışığında iki ülkenin birlikte hareket ettiğine işaret eden bir diplomatik hamle niteliğindeydi. Batı Bloku'nun askerî açıdan doğudaki temsilcisi Türkiye, Çin ve Sovyet etki alanına çok yakın olan Afganistan'a en üst seviyeden desteğini ortaya koymaktaydı.⁴⁸

Türkiye'nin Afganistan'daki askerî varlığı, Askerî Talim Heyeti adıyla 1937'de başlayıp 1957⁴⁹ sonunda Türk Eğitim Kurulu'nun ülkeden ayrılmasına kadar yaklaşık yirmi yıl devam etti. Geçen süre, Afganistan'ın modernizasyonu açısından oldukça verimli bir dönem oldu. Afganistan'da bulunan Türk subayları da kendi bilgi ve tecrübelerini yabancı bir ülkede verdikleri eğitimlerle pekiştirme imkânı buldu. Türkiye'nin Afganistan'a ilgisi uzun yıllar sürse de 1979'da başlayan Sovyet işgali bu ilişkilerin kesilmesine veya oldukça azalmasına sebep oldu. Türkiye, bölgede etkili bir güç olarak Afganistan'a destek vermeye devam etse de dönemin şartları gereğince ilişkiler ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra yeniden güçlendi. Türkiye doksanlı yıllardan itibaren Afganistan'a askerî açıdan destek olurken, ülkenin içinde bulunduğu kargaşanın sona ermesi için oluşturulan Birleşmiş Milletler Görev Gücü'ne de katıldı.⁵⁰

47 TDA, 8255/54228/14; 8255/54228/16; 8255/54228/15; 8255/54228/16; 8255/54228/5; 8255/54228/1; 8229/53772/1; 8255/54222/25.

48 TDA, 8250/54817/28; 8171/54014/4; 8250/54829/17; 8234/53907/17; 8234/53907/16; 8234/53907/12.

49 Türk Talim Heyeti'ne dair arşivdeki belgeler 1957 yılı sonuna kadar ulaşılabilir durumdadır. Bu tarihten sonra konuyla ilgili herhangi bir belgeye ulaşılamamaktadır.

50 TDA, 8250/54841/6; 8250/54841/3.

Sonuç

Türk-Afgan ilişkileri oldukça köklü bir geçmişe sahip olmakla birlikte, dostluk ve iş birliği esaslarına dayanan ilişkinin temelleri Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde atıldı. Türk modernleşme hareketinin olumlu sonuçları Afgan hükûmetleri için uygulanabilir bir model olarak değerlendirilmekteydi. İki tarafın karşılıklı olarak mutabık olduğu husus, bölgedeki iş birliğinin tarafların varlığı açısından önemli olduğuydu.

Coğrafi konumu sebebiyle Hindistan'a ulaşmak isteyen milletler için her daim bir geçit görevi gören Afganistan, 19. yüzyıldan itibaren Britanya, Rus ve Osmanlı imparatorluklarının çıkarlarının kesiştiği bir bölge hâline geldi. Britanya'nın bölgedeki etkinliği arttıkça Afganistan Osmanlı İmparatorluğu'na yaklaştı. Bununla birlikte Osmanlı İmparatorluğu da Rusya ile mücadelesinde Afganistan kozunu oynayabilmek için bu ülkeyle ilişkileri güçlendirmeye önem verdi. Afganistan'da artan Britanya hâkimiyeti 20. yüzyılın başlarında ülkenin işgali ile sonuçlanırken, Afgan yönetimi bağımsızlık için çıkış yolları aramaya başladı. Bu süreçte Türk Kurtuluş Savaşı Afganistan'a ümit ışığı olurken, Ankara hükûmeti ile Afganistan arasındaki dostluk hızla gelişti. Kurtuluş Savaşı sırasında imzalanan ikili antlaşmalarla bu dostluk perçinlendi ve Türkiye Afganistan'a askerî eğitim ve sosyal alanlarda uzman gönderme taahhüdünde bulundu. Türkiye taahhütlerini yerine getirmeye Cumhuriyet'le birlikte başladı ve Afganistan'ın taleplerine uygun olarak Türk uzmanlardan oluşan heyetler Afganistan'da görevlendirildi. Ülkenin iç siyasetindeki dalgalanmalar izin verdiği ölçüde Türk heyetleri görevlerini yerine getirmeye devam etti.

Atatürk döneminde gönderilen ve Türk Talim Heyeti adı verilen askerî heyet, Afgan ordusunun teşkilatlanmasına ve özellikle eğitim altyapısının oluşmasına yönelik önemli bir adımdı. Afgan yönetiminin heyete verdiği öneme ek olarak Türkiye de bölgedeki gücü ve prestijinin bir göstergesi olarak Türk Talim Heyeti'ne özel bir anlam yükledi. Atatürk döneminde iş birliğine dönüşen Türk-Afgan dostluğu, İnönü ve Demokrat Parti dönemlerinde de sürdü. Zaman içinde hükûmetler değişse de Türk Talim Heyeti'nin Afganistan'daki önemi ve görevleri değişmedi. Ancak 1947'de heyetin adı Türk Eğitim Heyeti, daha sonra da Türk Askerî Eğitim Kurulu olarak değiştirildi.

1937'den itibaren Afganistan'da bulunan Türk Talim Heyeti kadrosu zaman zaman yenilense de Türk subayları II. Dünya Savaşı'nın zorlu şartlarında bile görevlerine devam etti. Öyle ki Türk Talim Heyeti, Türkiye'nin tarafsız kalma çabasıyla yürüttüğü diplomatik mücadeleden bile etkilenmedi. Savaş sonrasında kurulan yeni düzende Amerika ile yakınlaşarak Batı bloğuna katılan Türkiye, Afganistan'ın Sovyet önderliğindeki Doğu bloğuna yakınlaşmasından etkilenmeyerek askerî heyetin görevini devam ettirdi. Türk ordusu bu dönemde Amerikan sistemine göre yeniden düzenlenirken, Türk subayları da Doğu'nun stratejik ülkesi Afganistan'da eğitim vermeyi sürdürdü.

Türkiye'nin Afgan modernleşmesini desteklemesi olarak da değerlendirilebilecek bir askerî misyon olan Türk Talim Heyeti, iki ülke arasındaki uzun soluklu iş birliğinin bir sembolü oldu. Afganistan Sovyet işgaline uğradıktan sonra ilişkiler kesilse dahi Türk-Afgan dostluğu gücünü korumaya devam etti.

KAYNAKÇA

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi (ATASE.)

Atatürk Koleksiyonu (ATA-ZB.)

90/0/87[09.08.1335]; 38/0/30[01.07.1922]; 38/0/17[21.11.1920]; 37/0/108[10.01.1928].

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA.)

3/34/4[27.10.1921]; 1/5/33[29.12.1929]; 212/444/2[08.08.1936]; 72/14/9[20.02.1937]; 258/733/26[29.12.1937]; 258/734/3[13.09.1939]; 258/734/5[19.03.1940]; 47/304/4[15.03.1943].

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

36983/148656/102[14.12.1919]; 8239/53755/2[19.12.1920]; 8239/53754/1[24.08.1921]; 8166/52261/21[01.01.1922]; 8166/52261/23[01.03.1922]; 8166/52745/2[18.03.1922]; 8166/52745/3[18.03.1922]; 8222/53338/1[26.12.1922]; 8166/52261/14[07.06.1922]; 37250/149526/39[02.12.1928]; 8228/53677/3[01.05.1928]; 8228/53656/2[09.05.1928]; 8245/54739/2[30.05.1928]; 8245/54739/1[06.06.1928]; 8245/54719/31[10.10.1928]; 8245/54719/26[22.10.1928]; 8245/54721/1[01.12.1928]; 37250/149526/34[24.12.1928]; 37250/149526/36[05.01.1929]; 8215/53474/1[07.02.1929]; 37250/149526/35[14.02.1929]; 37250/149526/20[02.03.1929]; 37250/149526/24[09.03.1929]; 37250/149526/22[12.03.1929]; 37250/149526/17[14.04.1929]; 8225/53555/1[09.10.1929]; 8256/52804/1[01.11.1929]; 8256/53167/1[16.11.1929]; 8194/53809/7[12.02.1930]; 8176/54666/1[18.06.1931]; 8153/55289/3[12.02.1933]; 8253/54542/11[13.11.1933]; 8177/56331/46[15.09.1934]; 8177/56331/43[17.09.1934]; 8177/56331/37[20.09.1934]; 8177/56331/31[22.09.1934]; 8177/56331/33[23.09.1934]; 8177/56331/8[14.12.1934]; 8177/56330/63[24.01.1935]; 8177/56330/43[13.04.1935]; 8177/56330/48[02.04.1935]; 8240/54296/1[03.05.1939]; 8240/54293/4[25.05.1939]; 8240/54293/1[03.07.1939]; 8240/54292/2[16.08.1939]; 8240/54292/1[24.08.1939]; 8238/54075/1[27.08.1940]; 8238/54066/14[30.06.1941]; 8238/54066/10[17.10.1941]; 8238/54060/36[29.06.1942]; 8238/54060/35[01.07.1942]; 8238/54060/33[02.07.1942]; 8150/53905/16[22.12.1942]; 8238/54059/2[25.01.1943]; 8150/53905/11[25.02.1943]; 8238/54053/10[27.02.1943]; 8150/54119/15[01.03.1943]; 8150/53905/9[31.03.1943]; 8238/54048/10[16.06.1943]; 8238/54048/8[02.07.1943]; 8150/54118/10[29.12.1943]; 8150/54117/14[09.01.1944]; 8150/54118/9[31.01.1944]; 8150/53905/7[26.02.1944]; 8150/54118/5[17.04.1944]; 8150/53905/3[17.05.1944]; 8150/54118/1[16.05.1944]; 8214/52980/27[18.09.1945]; 8214/52996/1[02.02.1946]; 8214/52982/11[31.05.1946]; 8214/52982/7[02.01.1947]; 8214/52982/1[20.02.1947]; 8214/52981/2[23.12.1947]; 8255/54228/14[16.08.1948]; 8255/54228/16[19.07.1948]; 8255/54228/15[22.07.1948]; 8255/54228/16[05.10.1948]; 8255/54228/5[26.04.1949]; 8255/54228/1[30.05.1949]; 8229/53772/1[15.07.1950]; 8255/54222/25[11.05.1950]; 8250/54817/28[18.07.1951]; 8171/54014/4[28.08.1951]; 8250/54829/17[14.05.1953]; 8234/53907/17[11.04.1956]; 8234/53907/16[19.04.1956]; 8234/53907/12[23.05.1956]; 8250/54841/6[03.09.1957]; 8250/54841/3[10.11.1957].

Sürelî Yayınlar

Akşam, 25 Şubat 1930; 10 Teşrinisani 1933; 11 Teşrinisani 1933; 7 Kanunusani 1936.

Cumhuriyet, 28 Temmuz 1933; 11 Teşrinisani 1933; 25 Temmuz 1956; 26 Temmuz 1956; 2 Eylül 1957.

Hakimiyet-i Milliye, 25 Şubat 1930; 10 Teşrinisani 1933.

Hürriyet, 2 Eylül 1957.

Kurun, 7 İkinci Kânun 1936; 17 İlkteşrin 1936; 10 Temmuz 1937.

Milliyet, 1 Mart 1930; 10 Teşrinisani 1933.

Son Posta, 17 Birinciteşrin 1936.

Tan, 17 İlkteşrin 1936.

Ulus, 7 Sonkânun 1936, 10 Temmuz 1937.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Adamec, Ludwig W., *Afganistan, 1900-1923 A Diplomatic History*. University of California Press, Berkeley&Los Angeles 1967.

Afghanistan: Ethnic Diversity and Dissidence (U), Central Intelligence Agency National Foreign Assessment Center, Lagley 1979.

Akbaş, İsmail, *Afgan Kralı Amanullah Han'ın Türkiye Gezisi ve Türk-Afgan İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir 2008.

Aybudak, Utku, “Afganistan Modernleşmesi ve Emanullah Han Dönemi”, *Asya Studies*, 21, (2022), s. 276-286.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Hindistan Tarihi*, C. 3, TTK Basımevi, Ankara 1987.

Beyoğlu, Süleyman, *Medine Müdafaası ve Fahrettin Paşa*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2023.

Burget, Fazıl Ahmed, *Yakınçağ'da Afganistan ve Osmanlı Devleti İlişkileri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.

Çağlayan, K. Tuncer, “Afganistan’da Bir Türk – Alman Heyetinin Faaliyetlerine Karşı İngiltere’nin Politikaları”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, XVII/50, (2001), s. 409-428.

Çakmak, Aydın, “1921 Tarihli Türk-Afgan Antlaşması ile İlgili Yaşanan Sorunlar”, *Belleten*, LXXXVIII/312, (2024), s. 605-638.

Çelikkanat, Ersin, “Afganistan’da Amanullah Han Dönemi ve Türkiye-Afganistan İlişkileri”, *Atatürk Haftası Armağanı 10 Kasım 2008*, Genelkurmay Basım Evi, Ankara 2008.

Geçmişten Günümüze Türk-Afgan İlişkileri, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Başkanlığı (ATASE) Yayınları, Ankara 2009.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1963.

Hanioğlu, M. Şükrü, “Cemal Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, VII, (1993), s. 305-307.

İmamhocaev, Rahmanhoca, “Afganistan ve Türkiye”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, VIII/17, (2001), s. 261-266.

İnanç, Hüsamettin ve Jawid Asefi, “The Discussion of Political Islam And Democracy in Afghanistan”, *Ulusam*, I/1, (2021), s. 1-12.

Jawad, Nassim, *Afghanistan A Nation of Minorities V.2. Minority Rights GROUP International Report*, Manchester Free Press, Manchester 1992.

Kahraman, Kemal, “Dost Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, IX (1994), s. 510-511.

Kaya, Gamze ve Süleyman Elik, “Türkiye-Afganistan Siyasi İlişkileri, 1921-2021: Yüzyılı Aşan Özel Siyasi, Güvenlik ve Kültürel Bağlar”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, V/1, (2020), s. 35-59.

Kayalan, Ferruh, “Tarihi Bir Belge Işığında Türkiye-Afganistan İlişkileri: Binbaşı Hüseyin Bey’in Raporuna Göre Kâbil Elçisi Fahreddin Paşa’nın Faaliyetleri (1922-1923)”, *Vakanüvis*, VII [Özel Sayı], (2022), s. 1688-1730.

- , *Kabil Elçisi Ömer Fahreddin Paşa Yeni Arşiv Belgelerine Göre Elçilik Faaliyetleri 1921-1926*, Kriter Yayınları, İstanbul 2023.
- “Osmanlıdan Cumhuriyete Başkonsolos Şerif Bey’in Türk Yardımları Çerçevesinde Afganistan Hakkındaki Raporu (1928)”, *İstiklal Harbi’nden 21. Yüzyıla Türkiye Cumhuriyeti*, ed. Mustafa Öge, Kriter Yayınları, İstanbul 2023.
- Köçer, Mehmet, “Atatürk İnkılabının Nadir Şah Dönemi’nde Afganistan’ın Modernleşme Çabasına Etkisi”, *Journal of Turkish Studies*, III/7, (2008), s. 556-567.
- Küçük, Evren, “Türkiye’nin Arabulucu Rolü: İran-Afganistan Sınır Hakemliği”, *Tarih Okulu Dergisi*, XI/34, (2018), s. 807-833.
- Özlü, Hüsni, “Türk-Afgan Dostluk ve İş birliği Antlaşması Kapsamında Atatürk Dönemi Türkiye-Afganistan İlişkilerine Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, (2012), s. 31-46.
- Özmen, Süleyman, *Mahmut Tarzi’nin Hayatı, İnkılâpçılığı ve Faaliyetleri*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2008.
- Poullada, Leon B., *Reform and Rebellion in Afghanistan, 1919-1929, King Amanullah’s Failure to Modernize A Tribal Society*, Cornell University Press, Ithaca&London 1973.
- Salın, Çağdaş Taylan, “Ali Fuat (Cebesoy) Paşa’nın Moskova Sefirliği (21 Kasım 1920 – 10 Mayıs 1922)”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- Saray, Mehmet, “Afganistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, I (1988), s. 401-408.
- Afganistan ve Türkler*, Asam Yayınları, Ankara 2002.
- Sarıhan, Zeki, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü 3*, Öğretmen Yayınları, Ankara 1986.
- Sivrioğlu, Töre ve Ahmad Jawid Türkoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi*, Kalkedon Yayınları, İstanbul 2017.
- Sander, Oral, *Türkiye’nin Dış Politikası*, 5. Bs., İmge Yayınevi, İstanbul 2020.
- Şahin, Feyza Kurnaz, “Büyük Taarruz’un Kazanılmasının İngiliz Prestij Faktörüne Etkileri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 [Özel Sayı], (2022), s. 108-128.
- Şimşir, Bilal N., *Atatürk ve Afganistan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2019.
- Tuncer, Hüner, *Atatürkçü Dış Politika*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2008.
- Turanî, Abdul Jamil, *Amanullah Han Dönemi Türk-Afgan İlişkileri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2016.
- Yaşar, Bülent, *Atatürk Dönemi Türk-Afgan İlişkileri ve Afganistan’a Yapılan Yardımlar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 2016.
- “Bağımsız Afganistan’ın Modernleşmesi Hususunda Türkiye’den Afganistan’a Gönderilen Uzmanlar”, *Birey ve Toplum*, 10, (2020) s. 51-86.
- Yılmaz, Meşkure, “Tarihsel Boyut İçinde Afganistan’daki Gelişmeler ve Türk Afgan İlişkileri”, *Bilgi*, IV/3-4, (1998), s. 79-94.

Elektronik Kaynaklar

- <https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d03/c005/tbmm03005009ss0025.pdf> [Erişim Tarihi: 17.12.2024]
- <https://www.ktb.gov.tr/TR-96581/siyah-beyaz-fotograflarla-ataturk—galerisi—3.html> [Erişim Tarihi: 17.12.2024]
- “Cemal Paşa (1872-1922)”, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cemal-pasa-1872-1922/> [Erişim Tarihi: 23.12.2024].

DEVELOPMENT OF TURKISH-AFGHAN RELATIONS AND THE ACTIVITIES OF THE TURKISH TRAINING MISSION SENT TO AFGHANISTAN (1923-1958)

Ali Serdar Mete*
Burcu Özbay**

Turkish-Afghan relations began to improve since the mid-19th century. While contacts with the Afghan administration intensified in the final years of the Ottoman Empire regional power struggles remained the primary factor shaping their relationship. Military cooperation has played an important role in the historical development of Turkish-Afghan relations. The missions dispatched by Türkiye were instrumental in deepening ties between the two countries. These missions varied in nature, ranging from diplomatic and military to educational. Since the beginning of the 20th century, Afghanistan was particularly influenced by the Turkish education system. Turkish experts played a pivotal role in shaping modern education in the country, with many serving as instructors in high schools, which were considered the leading institutions of modern education in Afghanistan at the time. The era of Amanullah Khan was the period when modernization efforts were most visible in Afghanistan. This period was also a turning point in Turkish-Afghan relations. After the First World War, Cemal Pasha's visit to the region was highly significant – not only in fostering closer ties between the Turkish and Afghan peoples, but also in contributing to the modernization of the Afghan Army through structured training. In 1920, Jamal Pasha travelled to Afghanistan and his aim was to organize the Afghan people against the British influence and to reform the Afghan army. Cemal Pasha, who immediately took action for this purpose, formed an exemplary military force as a first step, with the Turkish officers accompanying him. Thanks to the contact established during the Turkish War of Independence, the relations between the two governments turned into friendship. Signed on March 1, 1921, the “Turkish-Afghan Friendship Treaty” was another turning point in Türkiye's

* Ph.D., Institute of Atatürk Principles and Revolution History, Yeditepe University, Istanbul / Türkiye, aserdarmete@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3662-7636

** Ph.D., Istanbul / Türkiye, burcuozbay7@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1935-3212

support to Afghanistan. In particular, military and civilian experts were sent to provide training at the "Military Academy" in Kabul. These experts provided significant contributions to the modernization of the Afghan army. The outstanding efforts displayed in the War of Independence led the Turkish army to victory and demonstrated the vitality of Türkiye's military power. Success against the Greek forces meant defeat of the other occupying forces supporting them. The Turkish victory set an example for resistance movements in the region by showing that great powers, especially Britain, could also be defeated. The echoes of the victory were especially powerful in India and Afghanistan, where British influence was strong. They strengthened local independence movements and heightened the concerns of the British governments. Relations between Türkiye and Afghanistan developed within the framework of friendship in the early years of the Republic. The visit of the Afghan king in 1928, as the first monarch to visit Türkiye, transformed friendship into cooperation. During his European tour prior to arriving in Türkiye, the king consistently emphasized to both Turkish and foreign diplomats that his primary interest in Türkiye was its military development. As a matter of fact, a treaty emphasizing the friendship and cooperation of the two countries was signed during his contacts in Türkiye. According to the agreement, Türkiye would guide Afghanistan in its efforts to modernize. The agreement between Mustafa Kemal Pasha and Amanullah Khan stipulated that Türkiye would send a training mission to modernize the Afghan army. During the visit of the Afghan king, efforts were initiated to swiftly organize the delegation and commence its mission. It became evident that Türkiye was also severed. The appointment of Kazım Pasha, one of the most important figures of the War of Independence, as the head of the mission, which was organized with careful consideration of Afghanistan's sensitivities, reflected the importance attached to the mission. Although the first military mission sent to Afghanistan during the Republican era was allotted six months to begin its work and acclimate, this timeline was not met. While the developments in Afghanistan's domestic politics severed the country's ties with the international community, Nadir Shah's rise to power accelerated its return to stability. Although the modernization of Afghanistan's army was back on the agenda, no attempt was made to receive support from Türkiye during Nadir Shah's reign. When Nadir Shah was assassinated in 1933, his son Mohammad Zahir Shah became the Afghan king and a period of enhanced cooperation with Türkiye started. Following a request for a new military mission in 1937, military experts began arriving in Afghanistan by mid-year. Thus, the Turkish Training Mission, also known as the Military Training Mission comprising eleven Turkish officers, officially took office in Afghanistan. The eleven selected Turkish officers were tasked with the modernization of the Afghan War School. This was the second military mission Türkiye sent to Afghanistan. The mission sent in 1937 was initially set for a four-year term. The satisfaction of the Afghanistan government led to the extension of the mission for another four years. The warm relationship between the two countries, which continued even after Atatürk's death, allowed the Turkish Drill Mission to continue its mission. Turkish support, which was also seen as a matter of international prestige for Afghanistan, continued during World War II. Since the satisfaction of the Afghan authorities with the Turkish Drill Committee was reciprocated

in Türkiye, the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of National Defense worked in coordination to ensure the continued success of the committee. The Turkish Embassy in Kabul informed Ankara of all developments regarding the mission, while the Ministry of Foreign Affairs was involved in the process through the Afghan Embassy in Ankara. Türkiye's military presence in Afghanistan began in 1937 under the name of the Turkish Education Committee and continued for nearly two decades after the Turkish Education Board left the country at the end of 1957. This was a very productive period for the modernization of Afghanistan. Turkish officers in Afghanistan also had the opportunity to reinforce their knowledge and experience through training abroad. This study examines the military training missions sent to Afghanistan during the Republican period in the process of the development of Turkish-Afghan relations. The examination of the activities of these missions, an important aspect of Turkish-Afghan relations and known as the Turkish Training Mission is based on documents and information from the Turkish archives. Since no information and documents on the subject could be found in the Turkish archives after 1958, the study's time frame was limited to the period between 1923-1958.